

Je možná interdisciplinarita v oblasti společenských věd?

JIŘÍ SCHNEIDER

Is an Interdisciplinary Approach Possible in the Social Sciences?

Abstract: This paper summarizes the assumptions of interdisciplinarity in the social sciences set against the methodological debate on the use of public choice theory in studying European integration. In the first part, it applies the sociology of knowledge to the normative and epistemological assumptions of social science. In the second part, it uses rational choice theory to confront individual actors' motives. The concluding part suggests patterns of desirable approaches to interdisciplinary studies of European integration.

Key words: interdisciplinary approach, epistemology of social science, rational choice.

Článek Marka Loužka (*Loužek, 2005 a nebo s. 83–101 tohoto čísla časopisu*), v němž aplikoval teorii veřejné volby na proces rozšiřování Evropské unie (EU), a následná reakce Petra Druláka (*Drulák, 2005 nebo s. 102–108 tohoto čísla časopisu*) upozornily na problematiku *interdisciplinarity* a epistemologických východisek společenských věd, především *pozitivismu*. V následujícím textu se chci soustředit na tři okruhy problémů. Především půjde o stručný přehled předpokladů interdisciplinarity ve světle neutrality a objektivnosti sociálních věd. Dále se budu věnovat specifickému problému individuálních aktérů, předpokladu racionální motivace v interaktivním rozhodování. Závěrem shrnu možné náměty k interdisciplinárnímu přístupu v oblasti evropské integrace.

POZITIVISMUS A INTERDISCIPLINÁRNÍ POROZUMĚNÍ

Interdisciplinarita je žádoucí protiváhou pokračující specializace vědních oborů, která vede k vytváření speciálních aplikací šitých na míru předmětům výzkumu a zároveň komplikuje možnost porozumění mezi odborníky z jiných oborů. Je proto třeba vítat každý pokus, jenž se snaží o využití standardních metod a zároveň splňuje kritéria, která umožní interdisciplinární porozumění v oblasti sociálních věd na základě společných definičních předpokladů, metodologie a epistemologie. Loužkův článek je na první pohled chvályhodným pokusem o interdisciplinární přesah mezi ekonomii a teorií mezinárodních vztahů. Právem však vyvolal polemiku, poněvadž nespĺňuje kritéria interdisciplinárního porozumění a jeho aplikace navíc není prakticky dotažena – například definice aktérů a jejich užitkových funkcí jsou velmi zjednodušené, jak poukázal v kritické reakci Drulák (*Drulák, 2005 nebo s. 102–108 tohoto čísla časopisu*).

Založit přístup k interdisciplinárnímu výzkumu výhradně na pozitivistických předpokladech je kontraproduktivní. Pozitivismus nemůže sloužit jako výlučná výchozí pozice v kterékoli ze společenských věd, tím méně jako společný základ pro interdisciplinární diskurz. Teorie mezinárodních vztahů, speciálně v oblasti evropské integrace, s výjimkou různých podob realismu podle Loužkova názoru nedostojí pozitivistickému kritériu hodnotově neutrální vědy. Loužek (*Loužek, 2005 a nebo s. 83–101 tohoto čísla časopisu*) provokuje nadhledem, s nímž přistupuje k jinému teoretickému instrumentariu. Takový radikální postoj podle mého názoru velmi ztěžuje kritickou diskuzi. Přesto by bylo velkou chybou nastalou diskuzi redukovat na obvyklý projev disciplinární řevnivosti a vzájemné poštvačnosti mezi politiky a historiky, ekonomy a sociology a podobně.

Pokusme se formulovat *předpoklady interdisciplinárního diskurzu*. Jeho účastníci by měli *přiznat hodnotová východiska* při preferenci určitých teorií, navzájem *kriticky re-spektovat svá východiska a metody*, vyloučit jakoukoli metodologickou nadřazenost či ambici definovat svůj teoretický přístup jako metateorii a dohodnout se na *společných definicích pojmů* nebo alespoň vyřešit pojmovou a metodologickou návaznost s ostatními obory. V Loužkově případě nebyl splněn ani jediný z nich.

Předpokladem porozumění je kritické zkoumání východisek sociálních věd. Bylo by příliš zjednodušující tvrdit, že v diskuzi Loužek – Drulák (otištěné v *Mezinárodních vztazích* číslo 2 a 3 v roce 2005) jde o obnovený spor mezi stoupenci hodnotově neutrální vědy (Max Weber) a zastánci filozofie, která chce měnit svět (Karel Marx). Takto polarizovaná diskuze je překonána. Loužek (*Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu*) zaujatě hájí pozitivistickou nezaujatost. Objektivita v sociálních vědách ovšem neznamená nezaujatost, ale především intelektuální poctivost a odpovědnost.¹ Jinými slovy řečeno, jde právě o „intelektuální disciplínu“, která podle Loužkova názoru (*Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu*) chybí postmodernistům.

JE MOŽNÁ NEUTRÁLNÍ A OBJEKTIVNÍ VĚDA O LIDSKÉM JEDNÁNÍ?

Věda je definována jako *objektivní a hodnotově neutrální úsilí o popsání a pochopení skutečnosti*. Objektivita se dá chápat jako fyzický, hodnotový i intelektuální odstup vědců od studovaných jevů, který zajišťuje neutralitu, zamezuje rušivým efektům a předsudkům. Toto pojetí objektivit je přinejmenším pro společenské vědy zastaralé, poněvadž společensktí vědci se nemohou zcela odříznout od společnosti a tradice,² v níž žijí. Poznání nelze izolovat od sociálních procesů. Nejenže je vědění sociálně podmíněno, ale zároveň realitu přímo ovlivňuje.³ Poznání legitimizuje existující instituce anebo může legitimizovat jejich změnu, aby byly konformní s převažující teorií. K problému legitimizace evropské integrace se ještě dostanu.

Mohou být tedy sociální vědy (ekonomika, politologie, antropologie, psychologie, sociologie, historie a další) vůbec objektivními vědami? Podívejme se postupně na vědy aplikované, přírodní a společenské.

Největší míru objektivit a neutrality lze očekávat u aplikovaných věd. Avšak ani u ryze technických věd nelze mluvit o naprostém odstupu, o pojmové nepodmíněnosti a o citové nebo intelektuální nezaujatosti. Ani v oblasti přírodních věd není možný zcela nezávislý a objektivní přístup. Předpoklad nezávislosti objektu zkoumání na subjektu pozorovatele byl v přírodních vědách dlouho nedotknutelný, než například v kvantové fyzice částic narazil na své meze. Což teprve u společenských věd, které jsou „vědění o jednání“.⁴ Přesto je věda o společnosti možná díky alespoň relativní nezávislosti myšlenkových struktur. Podle Kuhna (*Kuhn, 1997*) je základem metody vědeckého zkoumání obecně přijímané vědecké paradigma. Vědecké paradigma je rámec, který určuje předmět pozorování a zkoumání i to, jaké otázky jsou kladeny a jak je možné vykládat výsledky vědeckého zkoumání, paradigma představuje model problémů a jejich řešení. Pro účely této stati je podstatné, že se vědecké paradigma vztahuje k jednotlivým oborům, a proto nemůže být základem interdisciplinarity.⁵ V epistemologické diskuzi se objevily další pojmy jako výzkumné programy, výzkumné tradice, superteorie, globální teorie, světové názory či analytické rámce. V oblasti zájmu této stati došlo v reakci na sociologický obrat v epistemologii k „*třetí diskuzi o teorii mezinárodních vztahů*“ (*Lapid, 1989*). Základní linií postpozitivistického zkoumání ontologických, epistemologických a axiologických základů vědeckého přístupu je pluralita možných přístupů. Věda je chápána jako *polymorfni metodologicko-epistemologická pluralita*.

Podrobněji se podívejme na specifiku epistemologie společenských věd v souvislosti se současným vědeckým bádáním. Čím je pro přírodní vědy poznání (*epistémé*) a pro aplikované vědy dovednost (*techné*), tím je pro vědy o společnosti již od Aristotela *rozvážné smýšlení* (*fronésis*), (*Flyvbjerg, 2001*). V čem spočívá ono „rozvážné smýšlení“? Před-

vším uvažování o člověku a o společnosti není nezaujatým poznáním. Bezprostředně subjektivně se týká každého sociálního badatele. Není ani neutrálním souborem řemeslných, technických dovedností k obecnému použití, ani nezávazným tlacháním, co slina na jazyk přinese,⁶ ale soustavným rozvázným, rozumným promyšlením souvislostí s ostatními vědními obory.

Ambicí pozitivistické vědy podle Loužka (*Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu*) je nesměšovat vědecké (v pozitivistickém smyslu rozuměj nehodnotící) a politické (rozuměj hodnotící) přístupy. Odvozuje sice takové chápání od Maxe Webera – soudím, že nesprávně (*viz Fajkus, 2005, s. 305*) –, ale sám se mu zpronevřuje, poněvadž jeho přístup není prost hodnocení. Přestože doporučuje nezaměňovat metodologické předpoklady společenských teorií s ontologickým a politickým stanoviskem badatelů, neváhá *projevit své hodnotové preference* a mluvit o *stoupencích* konkrétní školy či metody (teorie veřejné volby). Doporučuje aplikovat teorii veřejné volby, která podle jeho názoru „*lépe vysvětluje*“ procesy, spojené s rozšířením EU, a dále hodnotí, že teorie veřejné volby „*ladí spíše s neorealistickým přístupem*“, který jednoznačně preferuje (*Loužek, 2005 a nebo s. 83–101 tohoto čísla časopisu*). Vědecká diskuze ovšem neprobíhá zcela izolovaně od veřejné diskuze. Na spor Loužek – Drulák (otištěné v *Mezinárodních vztazích* číslo 2 a 3 v roce 2005) je možné nahlížet jako na vědecký metodologický spor v pozadí politického sporu o evropský diskurz, který je vymezen na jedné straně imperativem „*stále užší*“ („*ever closer*“) integrace a na druhé straně dynamikou mezistátní spolupráce v rámci existujících pravidel Evropské unie.

Vědecká diskuze má pro politickou diskusi důležitou legitimizační⁷ roli. Příkladem takové legitimizace je přístup odborníků, kteří pokládají evropskou integraci za proces *sui generis*, jenž se podle nich vymyká metodám ekonomie, politologie a teorie mezinárodních vztahů. Obor evropských studií vyžaduje proto speciální teorii evropské integrace. Zároveň však jiní odborníci usilují o změnu z pohledu standardní politické teorie, kritizují totiž nedostatečnou legitimitu unijního systému vládnutí především kvůli demokratickému deficitu, nedostatku odpovědnosti a nejasné dělbě zákonodárné, výkonné a soudní moci. Do stejného soudku patří zkoumání evropské integrace ze standardního ekonomického hlediska, například zda je eurozóna optimální měnovou oblastí podle teorie peněz.

Podle jakého měřítká lze hodnotit, zda nějaký přístup lépe či hůře vysvětluje určitý jev nebo zda nějaká teorie lépe odpovídá či „*ladí*“ jině? Kritériem je zpravidla apriorní sada přesvědčení, hodnotových východisek a postojů. Hodnotové východisko odborníků a vědců není neutrální, neexistuje v normativním vakuu. Již výběrem témat, volbou perspektivy a metody předurčují interpretační klíč. Drulák (*Drulák, 2005 nebo s. 102–108 tohoto čísla časopisu*) v polemice s Loužkem správně označuje hodnotovou neutralitu za pozitivistický mýtus. Rovněž úplné oddělení metodologie a hodnotových východisek neodpovídá realitě, ale je ideální fikcí. Prostřednictvím epistemologie a sociologie vědeckého poznání se dá odhalit, do jaké míry je poznání podmíněno subjektem vědce, jeho východisky, přesvědčeními a hodnotami.

Jistě existuje úskalí „*angažované*“ vědy, která podřizuje své metody ideologickým cílům. Je tu však i nebezpečí neutrální, „*bezhodnotové*“⁸ vědy, která je aplikovanou vědou, pouhou technikou moci, která nabízí nástroje k použití politickým praktikům všech odstínů bez ohledu na jejich hodnotovou orientaci.

Jakou roli ve výzkumu hraje motivace vědce či individuální zájem odborníka? Idealismus a utopie byly pozitivismem diskreditovány. Ale stojí za připomenutí, že ani tak protiideologický myslitel jako F. A. Hayek nevylučoval pozitivní roli vize či utopie,⁹ kterou přísně odlišoval od ideologie, a to právě v souvislosti s motivací badatelů. Loužek vidí tříska v cizím oku, ale nevidí břevno ve svém; na jedné straně karikuje idealistické experty, kteří chtějí napomáhat k šíření pokroku, na druhé straně pozitivně kvituje „*pokrok ve vědě*“, k němuž inkrementálně přispívají některé teorie (*Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu*).

Od motivace zkoumajícího vědce, tedy subjektu, tato stať přejde k motivaci zkoumaného, tedy pozorovaného objektu.

INDIVIDUÁLNÍ AKTÉŘI A JEJICH HODNOTOVÁ VÝCHODISKA

Předně, je předmětem zkoumání pouze jednotlivec? Jak jsou aktéři definováni podobně z pohledu ekonomie i teorie mezinárodních vztahů? Existuje tu možnost shodnout se na úrovních analýzy (jednotlivci, skupiny, reprezentanti)? Je metodologicky možné a účelné vycházet z individuálních aktérů? Vždyť ve skutečnosti je každý jednotlivec společenskou bytostí (*homo sapiens* je vždy stejnou měrou *homo socius* /viz Berger – Luckmann, 1999, s. 137/). Pro odpověď a přehledné vymezení metodologického a ontologického individualismu odkazují na Marka Hudíka (Hudík, 2005).

Vedle problematiky definice aktérů jde také o koherentní chápání jejich motivace a způsobu rozhodování, které je základním předpokladem pro kompatibilní použití jiného teoretického rámce (v tomto případě teorie veřejné volby), ať jde o psychologii, o sociologii, či o ekonomii. Pro interdisciplinární spolupráci těchto oborů s politiky a s teoretiky mezinárodních vztahů se otevírá řada otázek.

Do jaké míry odpovídají realitě předpoklady, týkající se motivace aktérů? Jsou tyto předpoklady falzifikovatelné, nebo jde o axiomy? Je rozhodování aktérů racionální, nebo je nutné přijmout předpoklad omezené racionality? Vyplývá kooperativní model jednání z racionálního řešení „opakovaného vězňova dilematu“, nebo jde o iracionální altruismus?

Jak je možné, že mezi racionálně se rozhodujícími aktéry – podle předpokladu racionální volby – převládá nejen rivalita, ale až iracionální nepřátelství – jak předpokládá hobbsovský realismus? Kam se poděla racionalita spolupráce?

Není smyslem tohoto pojednání na tyto otázky odpovědět, ale soustředím se alespoň na jejich společný jmenovatel, na předpoklad racionální volby.

AXIOM RACIONALITY

Jak již bylo výše uvedeno, popis a interpretace faktů vyplývá z předem daného konceptuálního schématu a ze zvolené metody. Pokud takové předpochopení není v popperovském (viz Popper, 1997) smyslu falzifikovatelné, jde o předsudek nebo o axiom. Tvzení, že racionalistický přístup „vysvětluje lépe“ (Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu) uspokojování potřeb jednotlivců, je pro teorii racionální volby axiomem. Zastánci teorie racionální volby sami přitom připouštějí, že rozhodování jednotlivce na základě omezených informací a v reálném čase *neprobíhá jako soustavně kalkulovaná racionalita*.¹⁰

Sociologové i psychologové rovněž popisují prostor iracionality, který člověk postupně racionalizuje (viz Berger – Luckmann, 1999, s. 101) pomocí „rozumného“ pojetí sebe sama. Co je racionální a co nikoli? Dá se říci, že každé jednání, které je racionalizovatelné, je racionální? Takto kruhem by se nakonec i instinktivní jednání dalo racionálně popsat a vysvětlit. Neříká se tím však nic o racionalitě zkoumaného jednání, nýbrž o racionalitě tohoto vědeckého konání.

Odpovídají racionální axiomy ekonomické teorie skutečnosti? Pro ilustraci poukazují na nedávnou diskuzi o doktrinárních předpokladech současné ekonomie, kterou vyvolal manifest odmítající do sebe uzavřenou („autistickou“) ekonomii, jejíž východiska neodpovídají reálnému světu (Guerrien, 2002).

RACIONALITA A ETIKA

Není racionalita lidského chování mylným předpokladem, který je třeba demaskovat podobně jako charakter lidské povahy? Loužek (Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu) upozorňuje, že dobrota lidské povahy je – podle hodnotových (!) východisek realistické teorie mezinárodních vztahů (Morgenthau, 1967) – fikcí. Řada psychologů (například Fromm, 1968) však obhájí tezi, že lidské povaze je inherentní potencialita jak k dobru, tak i ke zlu. Etická měřítko dobra a zla lze jistě zpochybňovat, ale lidstvo

není podřízeno pouze jednostranným inklinacím, jimž je „nutné porozumět“ a „pracovat v souladu s těmito silami“. Z Loužkovy odpovědi Drulákovi (*Loužek, 2005 b nebo s. 109–115 tohoto čísla časopisu*) zaznívá historický determinismus: pracovat v souladu s poznaným směřováním dějin. Pro další úvahy o hodnotových a metodologických předpokladech poznání je podstatné, že dimenze racionality není souřadná ani nekoreluje s etickou dimenzí. Všechny kombinace racionálního a iracionálního dobra či zla odpovídají naší zkušenosti nebo jsou představitelné.

HOMO OECONOMICUS A TI DRUZÍ

Ekonomie vychází z předpokladu, že lidé jednají na základě maximalizace užítku (*homo oeconomicus*). G. B. Shaw kdysi sarkasticky, ale trefně poznamenal, že člověk ekonomicky uvažuje jen, je-li hladový, nahý a vymrzlý. Nakrmený a oblečený člověk má ambice a skrupule, svědomí i předsudky, které jsou povýtce iracionální a metafyzické.¹¹ Shrnul argumenty mnoha pozdějších kritiků, podle nichž je *homo oeconomicus* nerealistickou redukcí, která musí být modifikována a rozšířena, aby empiricky obstála, až se stává tautologickou a nadbytečnou, neboť nic nového nepřináší.

Hlavním kritériem individuálního lidského rozhodování nemusí být maximalizace užítku, ale také *minimalizace ohrožení a rizik* (ekonomická psychologie), snaha o *udržení soudržnosti skupiny*, úsilí *dostát převzatým normám* a vzorcům chování a podobně. To není v rozporu s weberovským pojetím racionality, neboť „Weber pak odlišuje racionální činnost danou účelem (v ekonomickém smyslu) a racionální činnost spjatou s hodnotami (závisící na víře v hodnoty, etiku, morálku atd. – bez ohledu na náklady, přímý užitek i ekonomické cíle)“ (*Sirůček, 2002*). Ekonomové jsou si vědomi této neúnosné redukce, proto se objevují pokusy rozšířit užítkovou funkci o osobní a společenský kapitál (*Becker, 1997*). Definujeme-li užitek nematerialisticky, pak zahrnuje i obtížně měřitelné užítky jako sociální přijetí, uspokojení, lásku, nakonec i náboženské motivace jako například věčný život. Užítková funkce se pak stává všeobjímající a prakticky je málo aplikovatelná.

Názorně to ve svém přístupu ukazuje Loužek (*Loužek, 2005 a nebo s. 83–101 tohoto čísla časopisu*). Definuje individuální užitek šířeji než jen jako materiální, ale jako duchovní, ekonomický, politický. Zároveň však funkci užítku občana z evropské integrace, respektive z rozšíření EU redukuje pouze na finanční užitek – pomocí výše cel, daní, příjmů (viz *Loužek, 2005 a, s. 15 nebo s. 93 tohoto čísla časopisu*). Racionální očekávání užítku, plynoucího již z „pouhého“ vstupu do prostoru předvídatelnějších a lépe vynutitelných pravidel, odmítá jako „spekulativní“ závěr jiných autorů (Mayhew, Klvačová), (viz *Loužek, 2005 a, s. 14 nebo s. 92 tohoto čísla časopisu*). Je to pochopitelné, poněvadž tento užitek se v jeho modelu obtížně kvantifikuje.

Ostatní badatelé proto vedle ekonomického člověka staví člověka společenského – *homo sociologicus* (například *Dahrendorf, 1973*), politického – *homo politicus* (například *Lipset, 1981*). Podle jiných pojetí ekonomického člověka, řídicího se výhradně racionálním výběrem, ve svém důsledku podkopává samy základy, na nichž stojí liberální-tržní ekonomika (*Etzioni, 1988*). Redukce na *homo oeconomicus* je podle něj sebezničujícím a sebezníčajícím předpokladem.

Obecnou otázkou je, zda „ekonomický člověk (sledující vlastní zájem) může být totožný s člověkem politickým (orientovaným na zájmy veřejné)“. Srovnání *homo oeconomicus* a *homo politicus* je klíčovým východiskem pro jakékoli disciplinární přesahy mezi ekonomikou a politickou vědou. Jsou tu nepominutelné terminologické problémy. Například politologie pracuje s organizovaným, skupinovým a veřejným zájmem, v teorii veřejné volby není možné veřejný – a obecně žádný skupinový – zájem operacionalizovat jinak než jako souhrn individuálních zájmů.

Loužek přímo odmítá uznat jakýkoli „vyšší“, společný zájem. Existenci společného zájmu nelze popřít, ať je konstruován jako dohodnuté společné minimum, nebo je výsledkem zkušenosti na základě „opakovaného vězňova dilematu“. Kooperativní modely chování,

kteří jsou na společném zájmu založeny, nejen reálně existují, ale jsou prokazatelně úspěšné a evolučně perspektivní. Podobně i „národní zájem“ je sice pojmovou abstrakcí vyššího řádu, ale prokazatelně funguje jako referenční bod při formulaci a prosazování skupinových zájmů. Jednotlivci i skupiny se k národnímu zájmu vztahují proto, poněvadž jim pomáhá racionalizovat a zpřehledňovat prostor mezinárodních vztahů.

INTERDISCIPLINARITA A JEJÍ PŘÍKLADY

Je jistě prospěšné dívat se na skutečnost z různých perspektiv, pomocí různého metodologického instrumentaria. Je pak možné mluvit o nové (politické, ekonomické, sociologické a další) perspektivě, o novém pohledu. Těžko lze však zhodnotit, zda určitý teoretický či disciplinární pohled lépe vykládá či popisuje realitu. Aby bylo možné aplikovat a operacionalizovat jeden teoretický přístup v jiné oblasti, je třeba splnit několik předpokladů interdisciplinárního diskurzu, o nichž jsem se zmínil v úvodu (hodnotová východiska, definice pojmů, metodologická návaznost). Pokud to nečiníme, můžeme se pouze nekompetentně „chopit“ tématu nebo metody, které jsou hájemstvím jiného oboru, a tak přivolat na svou hlavu kritiku a zčásti oprávněnou žárlivost. Interdisciplinarita znamená setkání a porozumění, týkající se užití jazyka, tedy definic pojmů, aktérů, náležitosti užití příslušných metod a podobně. Pozitivistický impulz by jistě mohl sehrát určitou roli při definování interdisciplinárních zásad *empirického* výzkumu.

Pozoruhodným příkladem v globálním měřítku je interdisciplinární výzkum v oblasti lidského chování a rozhodování v rámci Centra pro studium racionality na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě. Působí tam mimo jiné nositel Nobelovy ceny za ekonomii v roce 2005 Robert Aumann, který se v 70. a 80. letech minulého století zabýval na zakázku americké vlády rozbořem odzbrojovacích jednání z hlediska herního teoretika (*viz Hessová – Heumann – Storbeck, 2005*). Centrum si klade za cíl vysvětlit racionální i iracionální aspekty rozhodovacího procesu a realistický model rozvoje vzorců chování v nedokonalém světě. Experimentálně i teoreticky se zabývá širokým spektrem problémů, jako je řešení konfliktů, skupinová, individuální a kolektivní racionalita, hrozby v mezinárodních vztazích, a využívá teorie interaktivního rozhodování (teorie her) a dalších metod z různých disciplín od ekonomie přes evoluční biologii, psychologii, politickou vědu, právo, statistiku, filozofii, počítačovou a systémovou vědu až po teorii řízení. Využitelnost těchto výzkumů pro oblast mezinárodních vztahů je evidentní. Aktuálním příkladem je výzkum zmíněného centra zaměřený na interaktivní rozhodování multikulturních skupin a na vznik mechanismů solidarity v konfliktech mezi skupinami a způsob mezigeneračního přenosu kulturních norem.¹² Otázka racionality společenských i mezinárodních konfliktů je navýsost aktuální aplikací různých přístupů i týmové interdisciplinární práce.

Bylo by škoda v českém prostředí rezignovat na možnost interdisciplinárního diskurzu. Mezioborová spolupráce tu zejména v oblasti společenských věd není bohužel příliš častá. Přesah ekonomických teorií do tradičního hájemství politických věd, do teorie mezinárodních vztahů či v tomto speciálním případě do problematiky evropské integrace by mohl být prospěšný a přinést nové perspektivy. Netřeba se nechat odradit tím, že Loužkův pokus nebyl příliš úspěšný.

Evropskou integraci mohou ekonomové, politologové, právníci či teoretici mezinárodních vztahů popsat z mnoha pohledů: lze popsat vývoj a trendy v oblasti volného pohybu zboží, služeb, pracovních sil, kapitálu; lze analyzovat mechanismy, jimiž lze ovlivnit vytváření pravidel trhu, studovat dopady uplatnění těchto pravidel na různé soukromé subjekty v jeho rámci. Pro interdisciplinární zkoumání se otevírají další témata, například herní strategie politiků a občanů z hlediska informační asymetrie, význam pravidel a očekávání při interaktivním rozhodování. Institucionální ekonomové by mohli popsat Evropskou unii očima „akcionářů a manažerů“, pro politologii by byla přínosná aplikace vztahu „*principal-agent*“ na chování reprezentantů rozličných zájmů.

Žádný z odborníků není v pozici zcela nezaujatého pozorovatele objektivních procesů. Hodnoty už tím, na která fakta se soustředí a jaký teoretický rámec zvolí. Z toho plynoucí nevyhnutelné rozdíly a sporné body je pak nejlépe pojmenovat v bezprostřední diskuzi, nikoli tedy prostřednictvím řetězových reakcí na kritiku. Nedorozuměním, jako je Loužkův článek, se dá předejít přizváním spoluautorů z jiného oboru a diskuzí, která předchází publikování odborných textů a studií. Cílem tohoto článku bylo přispět do probíhající diskuze, vyjasnit předpoklady interdisciplinární spolupráce a dodat nové podněty a náměty k výzkumu nejen v oblasti evropské integrace.

Rozsah tohoto pojednání neumožnil a jeho účel ani nevyžadoval, abych se podrobně zabýval průběhem a terminologií obsáhlé epistemologické diskuze posledních desetiletí. Klopotné metodologické a axiologické dorozumívání specialistů by však mělo vést k tomu, že se stane důležitou součástí univerzitního curricula společenskovedních oborů.

¹ „... neutralita může často vyloučit kritické soudy, které jsou pro pochopení jiných nezbytné. Objektivita vyžaduje poctivost a odpovědnost, nikoli neutralitu; je to způsob vedení zkoumání, nikoli zrcadlení Reality, jaká je.“ (Fay, 2002.)

² „... nemůže proběhnout žádné sociálněvědní zkoumání, které by nevyužívalo předchozích pojmových prostředků“ (Fay, 2002).

³ Vztah mezi „ideami“ a sociálními procesy, které je udržují, je vždy dialektický (Berger – Luckmann, 1999).

⁴ „... vědění o jednání může být podle našich normálních očekávání přece možné jen tehdy, pokud je myšlen alespoň ve své zakládající struktuře nezávislé vůči hře sil...“ (Mannheim, 1991).

⁵ Břetislav Fajkus si povšiml, že „Kuhn nikde neříká, že věda jako celek podléhá jedinému obecnému paradigmatu“ (Fajkus, 2005).

⁶ Jak snadno se sociální vědy v postmoderním vakuu mohou stát předmětem posměchu, ukázala Sokalova aféra. Fyzik Alan Sokal publikoval v časopise Social Text v roce 1996 smyšlený, pseudovědecký článek s názvem *Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity*, aby posměšně poukázal na to, jaký nesmysl je možné vydávat za seriózní výzkum v oblasti společenských věd (podrobnosti viz http://en.wikipedia.org/wiki/Sokal_affair).

⁷ „... »hodnotové soudy« se vrátily do vědy v podobě »legitimizujících názorů«, které vytvářejí jednotky společenského řádu.“ (Voegelin, 2000.)

⁸ „... bezhodnotová věda... nedokázala nikomu napovědět, zda má být ekonomickým liberálem či socialistou, demokratickým konstitucionalistou či marxistickým revolucionářem... věda o struktuře společenské skutečnosti, kterou by politik mohl využívat jako zdroj technických vědomostí“ (Voegelin, 2000).

⁹ „Utopie, podobně jako ideologie je slovo mající dnes špatný zvuk... Avšak obraz ideální společnosti... k němuž by se mělo směřovat, je nicméně... hlavním příspěvkem, který může věda k řešení problémů politiky prakticky poskytnout.“ (Hayek, 1991, s. 62.)

¹⁰ „Jednat racionálně znamená, že děláte to, co je vašem vlastním zájmu. To ale neznamená, že neustále provádíte optimalizační výpočty.“ (Hessová – Heumann – Storbeck, 2005.)

¹¹ „Člověk neekonomičtěji uvažuje tehdy, je-li hladový, nahý a vymrzlý. Když jej nakrmíte a oblečete, třebaš uboze, a poskytnete mu přístřeší, přestane být pouze ekonomickým. Stane se bytostí, která má ambice, skrupule, svědomí a vlastní »názory«, veskrze nehmotné a iracionální vášně i předsudky, tedy bytostí metafyzickou.“ („Man is at his most economic when hungry, cold, and naked. When you feed, clothe, and house him, however miserably, he ceases to be wholly economic, and becomes a creature with aspirations and scruples, with a conscience, with »views«, with passions and prejudices that are all immaterial and irrational: that is, metaphysical.“), (Shaw, 1944).

¹² Viz <http://atar.mscc.huji.ac.il/~ratiolab/work.htm>

Literatura

- Becker, Gary (1997): *Teorie preferencí*. Praha: Grada, 1997 (originál: *Accounting for Tastes*, 1996).
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas (1999): *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK, 1999 (originál: *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday, 1966).
- Dahrendorf, Ralf (1973): *Homo sociologicus*. London: Routledge, 1973 (1. vydání vyšlo v roce 1958).
- Drulák, Petr (2005): Úskalí veřejné volby. Polemika ke stati Marka Loužka: Dokáže teorie veřejné volby vysvětlit rozšiřování Evropské unie? *Mezinárodní vztahy*, ročník 40 (2005), číslo 3, s. 112–118. Přetištěno in: *Mezinárodní vztahy*, ročník 41 (2006), speciální číslo, s. 102–108.
- Etzioni, Amitai (1988): *The Moral Dimension: Towards New Economics*. New York: Free Press, 1988.
- Fajkus, Břetislav (2005): *Filosofie a metodologie vědy. Vývoj, současnost a perspektivy*. Praha: Academia, 2005.
- Fay, Brian (2002): *Současná filosofie sociálních věd*. Praha: SLON, 2002 (originál: *Contemporary Philosophy of Social Sciences*. Oxford: U.P., 1996).

- Flyvbjerg, Bent (2001): *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. London, 2001.
- Fromm, Erich (1968): *The Heart of Man*. New York: Harper & Row, 1968 (1. vydání vyšlo v roce 1964).
- Guerrien, Bernard (2002): *Is There Anything Worth Keeping in Standard Microeconomics?* Université Paris I, France, PAER, No. 12 (15 March 2002).
- Hayek, Friedrich August (1991): *Právo, zákonodárství a svoboda. Díl I – Pravidla a řád*. Praha: Academia, 1991.
- Hessová, Dorit – Heumann, Pierre – Storbeck, Olaf (2005): *Teorie her přispívá k výzkumu válek*. Rozhovor s Robertem Aumannem. *Hospodářské noviny* (převzato z *Handelsblatt*), 24. 10. 2005, s. 16.
- Hudík, Marek (2005): *O apriorismu ve společenských vědách*. *Marathon*, číslo 58 (2/2005), <http://www.valencik.cz/marathon/05/mar050201.htm>
- Kuhn, Thomas S. (1997): *Struktury vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997 (originál: *The Structures of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago, 1962).
- Lapid, Yosef (1989): *International Theory in a Post-Positivist Era*. *International Studies Quarterly*, Vol. 33 (September 1989), No. 3, s. 235–254.
- Lipset, Seymour M. (1981): *Political Man. The Social Bases of Politics*. London, 1981 (1. vydání vyšlo v roce 1960).
- Loužek, Marek (2005 a): *Dokáže teorie veřejné volby vysvětlit rozšiřování Evropské unie?* *Mezinárodní vztahy*, ročník 40 (2005), číslo 2, s. 5–23. Přetištěno in: *Mezinárodní vztahy*, ročník 41 (2006), speciální číslo, s. 83–101.
- Loužek, Marek (2005 b): *Obhajoba pozitivistického přístupu – odpověď na polemiku*. *Mezinárodní vztahy*, ročník 40 (2005), číslo 3, s. 119–125. Přetištěno in: *Mezinárodní vztahy*, ročník 41 (2006), speciální číslo, s. 109–115.
- Mannheim, Karl (1991): *Ideologie a utopie*. Bratislava: Archa, 1991.
- Morgenthau, Hans (1967): *Politics Among Nations*. New York: Knopf, 1967 (1. vydání vyšlo v roce 1948).
- Popper, Karl Raimund (1997): *Logika vědeckého bádání*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- Shaw, George Bernard (1944): *Everybody's political what's what?* London, 1944.
- Sirůček, Pavel (2002): *Pojetí člověka a racionality v ekonomických teoriích*. *Revue Marathon*, číslo 39 (3/2002), www.valencik.cz/marathon/doc/mar0203.doc
- Voegelin, Eric (2000): *Nová věda o politice*. Brno: CDK, 2000 (originál: *The New Science of Politics*. Chicago, 1983).

Poznámka

Autor je vděčen šéfredaktorce Lucii Königové za její pomoc při hledání výsledné podoby textu. Za cenné kritické připomínky děkuje oběma recenzentům.